

کتابشناسی مختصر

شهرستان دزفول

● محمد حسن عرب

فرهنگی اهل تحقیق بگشاید و از اتلاف وقت آنها جلوگیری کند. با این توصیف کتابشناسی منطقه‌ای، نوعی کتابشناسی است که می‌تواند به معرفی کتبی پیردازد که در یک منطقه خاص جغرافیایی تألیف شده است. به یقین این نوع کتابشناسی، دید پژوهشگران را نسبت به رشد علمی و فرهنگی یک ناحیه بالا برده و افق تازه‌ای پیش روی آنها می‌گستراند.

یکی از مناطقی که با وجود سابقه تاریخی فراوان و داشتن اندیشمندان و صاحب‌نظران، از دید اهل تحقیق تا حدود زیادی مخفی مانده، شهرستان دزفول است که حداقل سابقه تاریخی آن به پنج هزار سال می‌رسد.

دانشمند بزرگ آلمانی والتر هینتز (Walter Hinz) که مدت‌ها در دزفول مطالعات باستان‌شناسی انجام داده (در کتاب دنیای گمشده عیلام، هم در متن و هم در روی نقشه)، محل شهر قدیمی عیلامی «آوان» را در دزفول مشخص کرده است. سابقه تاریخی آوان حتی از شوش نیز بیشتر است... و اکتشافات باستان‌شناسی، در پغامیش - حومه دزفول - حکایت از وجود یک تمدن پنج هزار ساله در این محل دارد.^۱

شهری که در قرن ششم هجری، از نظر علمی و داشتن حوزه علمیه مورد توجه اندیشمندان بود و شیخ نجم‌الدین کبری^۲ به منظور استفاده از محضر علمی شیخ اسماعیل قصری، از خوارزم عزم سفر به دزفول نموده و خود را به حلقه درس آن عارف وارسته رساند.

با ذکر این مقدمه، به این نتیجه می‌رسیم، که کتابشناسی‌های منطقه‌ای می‌توانند دیدگاه‌های نوینی پیش روی، پژوهشگران قرار دهند و از سوی دیگر این نوع کتب می‌توانند شناسنامه فرهنگی هر ناحیه و محلی محسوب گردند. به همین دلیل شناختن و شناساندن چنین محل‌هایی وظیفه اهل قلم و طالبان توسعه فرهنگی است و می‌توان با معرفی کتابشناسی توصیفی هر مکان، به گوشه‌ای از فرهنگ غنی سرزمین دانش پرور ایران آشنا گردید؛ بنابراین فرصت را مغتنم شمرده به همین بهانه به معرفی کتابشناسی توصیفی اندکی از کتب مؤلفان دزفول می‌پردازم.

کتابشناسی، رشته نوینی از علوم انسانی است که به منظور کمک و ارشاد اهل تحقیق و پژوهش، در میدان علم و فرهنگ و ادب از جایگاهی رفیع برخوردار است.

گرچه در گذشته تاریخ و فرهنگ ایران، کتب مناسبی چون احصاء العلوم فارابی در این زمینه برای اهل ادب تألیف شده است، پیداست که دوران ما با گذشته تفاوت اساسی دارد. زمان ما به زمان انفجار اطلاعات معروف شده و سرعت ارتباط و اطلاع‌رسانی جهانی چنان افزایش یافته که اخبار، به شکل لحظه‌ای در جهان پخش می‌شود. به همین دلیل موضوع دهکده جهانی بین مردم امری شایع و عادی است، بدین معنا که همان‌گونه که ساکنان یک روستا به علت معاشرت نزدیک و تنگاتنگ با هم از اخبار درونی خانواده‌های آن روستا باخبرند، جهان امروز هم بدان مرحله رسیده است که کوچکترین خبر در اقصی نقاط دنیا سوار بر امواج رادیویی و تلویزیونی به دورترین نقاط انتقال می‌یابد.

استفاده از اخبار فراوان و اطلاعات متراکم و روزافزون طبقه‌بندی نشده برای اهل تحقیق، که هر لحظه از عمر شریفشان دارای ارزش فراوان است، امری دشوار و طاقت فرسا خواهد بود. بنابراین امروزه اهل فن با تألیف آثار مهم کتابشناسی و دسته‌بندی دانش‌ها و اخبار علمی، راه و صول به علوم را برای پژوهشگران هموار نموده و آنها را در دست‌یابی به اهدافشان یاری می‌نمایند.

کتابشناسی‌ها اغلب با اهداف ویژه‌ای تألیف می‌شوند و هر نمونه از آنها می‌تواند پژوهشگرانی را که در زمینه‌ای خاص به تحقیق و تفحص مشغول اند یاری کند. در ذیل می‌توان به چند نمونه از آنها اشاره کرد:

الف: کتابشناسی موضوعی

ب: کتابشناسی جاری

ج: کتابشناسی منطقه‌ای

د: کتابشناسی توصیفی

ه: کتابشناسی تحلیلی

به هر لحاظ هر نوع کتابشناسی می‌تواند گرهی از مشکلات

۱- کفایة الخصام

ترجمه کتاب غایة المرام نوشته محدث بحرانی است. موضوع آن اثبات امامت و فضائل امام علی (ع) است و مدارک آن از بین کتب مهم اهل سنت و شیعه جمع آوری گردیده است.

این کتاب در زمان ناصرالدین شاه قاجار توسط علامه محمدتقی دزفولی در چهل و شش باب ترجمه شده است. ترتیب کتاب به گونه ای است، که در یک باب احادیث مهم اهل سنت و جماعت و در باب دیگر همان موضوع با ذکر احادیث شیعه بیان شده است. در این کتاب شش جلدی، ۲۳۰۰ حدیث، از طریق شیعه و ۲۲۰۰ حدیث به نقل از عامه روایت شده است.

ترجمه کتاب مذکور بین سال های ۱۲۷۳ تا ۱۲۷۵ هـ. ق. به پایان رسیده و اتفاقاً سال پایان آن، (۱۳۷۵) مطابق با حروف ابجد برابر با نام کتاب، یعنی کفایة الخصام است.

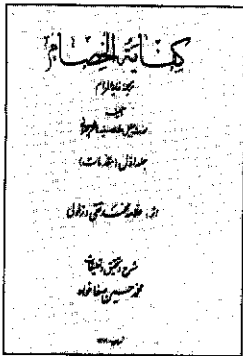
این کتاب در زمان حیات مترجم در سال ۱۲۷۷، در قطع رحلی و در حدود یک هزار صفحه به چاپ رسیده است.

مترجم مقدمه ای زیبا در ابتدای کتاب آورده که در آن به توضیح روش ترجمه خود و فهرست ابواب کتاب پرداخته است. هم چنین در پایان کتاب سه رساله را معرفی می کند:

رساله اول (۷۱۲ تا ۷۱۴) مربوط به ابو عثمان جاحظ در اثبات امامت بلا فصل امام علی (ع).

رساله دوم (۷۱۴ تا ۷۱۷) از جاحظ، مربوط به برتری فضیلت بنی هاشم بر دیگران.

رساله سوم (۷۱۷ تا ۷۲۲) در بیان شرح زندگی مترجم.

۲- مصباح المتبهجدين

تألیف سید جلیل القدر، میرسید علی موسوی حسینی طبیب دزفولی متوفی به سال ۱۲۰۰ هـ. ق. است.

این کتاب در مورد آداب سحر خیزی در عبادات و بنا به توصیه حاج ابوالقاسم بیگا، در دوازده مصباح (فصل) به رشته تحریر درآمده که به شرح زیر است:

مصباح اول، در آداب و ادعیه وقت خواب و کیفیت خوابیدن ممدوح.

مصباح دوم، در بیان چگونگی از خواب برخاستن.

مصباح سوم، در فضیلت نماز شب و کیفیت آن.

مصباح چهارم، در مورد اعمال بعد از بیداری از خواب.

مصباح پنجم، در بیان معرفت به نوافل شب و کیفیت آن.

مصباح ششم، بیان تحدید و کمیت عدد نوافل شب و اوقات مخصوص آن.

مصباح هفتم، بیان آداب نماز شفع و وتر و اختلاف روایات آن.

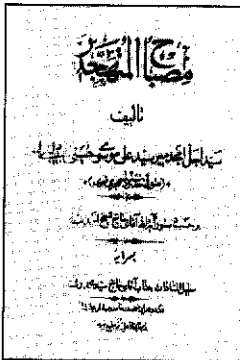
مصباح هشتم، به بیان کیفیت آنها و ادعیه های مربوط به آن.

مصباح نهم، آداب گذراندن نافله صبح و وقت آن.

مصباح دهم، آداب گذراندن نوافل، در وقت تنگ و کیفیت قضای آن.

مصباح یازدهم، آداب متفرقه در شب ها.

مصباح دوازدهم، یادآوری بعضی از مواعظ.

۳- کتاب تذکرة الاخيار و مجمع الابرار

تألیف سید عبدالله داعی (۱۱۵۸ - ۱۲۵۶) از سادات جلیله صفوی است، که طایفه آن مرحوم به سادات رویند معروفند. وی در سال ۱۱۵۸ در دزفول متولد شد و کتاب مذکور را به خواهش حشمت الدوله تألیف نموده است.

موضوع کتاب، ذکر بقاء متبرکه شهرستان دزفول است که سید عبدالله پیش نویس آن را تهیه نمود. کتاب بعدها در سال ۱۲۶۴ هـ. ق. به چاپ رسید که می تواند منبع ارزشمندی برای پژوهشگران تاریخی محسوب شود.

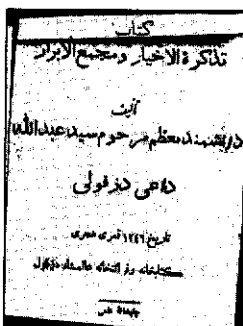
مؤلف کتاب را به دو فصل و یک خاتمه تقسیم نموده است:

فصل اول، در ذکر امام زادگان و سادات عالی مقام و ذریه طایفه انام و عرفا و فقها که در محوطه درون شهر دفن شده اند.

فصل دوم، به بیان بقاء الخیری، که در خارج محوطه دزفول دفن شده اند.

نویسنده در پایان کتاب به توصیف بقاعی پرداخته، که آثاری از آنها باقی است ولی محل دفن شخصیتی نیست، بلکه قدمگاه و یا مکان توقف یکی از ائمه معصومین یا اولاد عظام ایشان بوده است. به عنوان نمونه از آن بین می توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- ۱- سید سلطان علی رودبند صفوی ۲- سید رجب نرسی ۳- گزیده خاتون بنت سید سلطان علی رودبند ۴- ابراهیم و عقیل فرزندان امام علی (ع) ۵- شیخ اسماعیل قمری ۶- سید محمود (سید حمید) ۷- محمد بن جعفر طیار (ع).

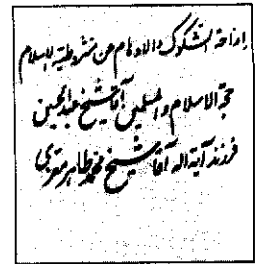
۴- إزاحة الشُّكوك و إزهاام عن مشروطیة الإسلام

کتاب تألیف حجة الاسلام آقا شیخ عبدالحسین معزی دزفولی است. از احة در یکصد و چهل و چهار صفحه به قطع وزیری و به خط نستعلیق است که هنوز به چاپ نرسیده است. موضوع کتاب دفاع از مشروطه اسلامی و دائر نمودن عدالتخانه و مبارزه با استبداد است.

مؤلف محترم کتاب را با یک مقدمه کوتاه، در بیان علت تألیف آن، آغاز می کند. سپس به منظور فهم خوانندگان، متن کتاب را با ذکر داستانی از دو خانواده غنی و فقیر از سر می گیرد.

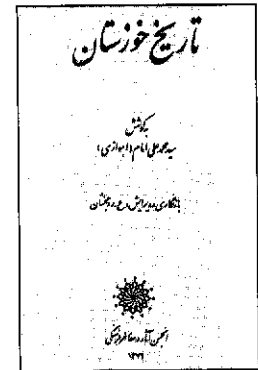
مؤلف با دقت تمام شبهاتی را که مخالفان مشروطه اسلامی به عامه مردم القا می کرده اند، شناسایی و با درایت پاسخ شبهات را بیان

می‌دارد. در ضمن به آنهایی که مردم را به علت قلت فهم سیاسی لایق داشتن مشروطه نمی‌دانند، پاسخ داده و عدم درک فهم سیاسی مردم را به مستبدین نسبت می‌دهد. به عقیده او آنان موجب عدم رشد سیاسی و درک اجتماعی مردم بوده و خود باعث این عقب‌ماندگی گردیده‌اند، تا بیشتر بتوانند برگرده مردم سوار شوند.
او وظایف روحانیون و علمای اسلام را، همان وظایف امام عصر (عج) می‌داند، در همه چیز جز آن چیزهایی که از خواص شئونات و از شئونات خاصه امامت است (ص ۸۳).
ختم کتابت کتاب مذکور، بنا به نوشته کتاب شرح حال خاندان آیت‌الله معزی (ص ۳۳)، سال ۱۳۲۱ هـ. ق. یعنی دوران سلطنت مظفرالدین شاه بوده است.

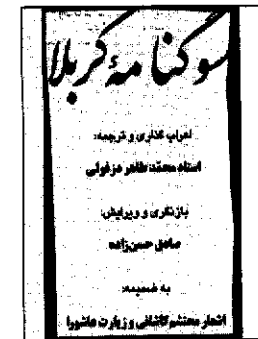
۵- تاریخ خوزستان

تألیف استاد فرزانه، شادروان حاج سیدمحمد علی امام مدرس فقید دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول.
این کتاب در سال ۱۳۷۹ توسط «انجمن آثار و مفاخر فرهنگی» منتشر شده است. کتاب دارای پیشگفتاری به قلم آقای محمدرضا نصیری، قائم مقام و عضو شورای علمی انجمن آثار و مفاخر فرهنگی است که در آن اشاره‌ای اجمالی به تاریخ استان خوزستان، از نظر فرهنگی، علمی و دینی نموده است.
کتاب دارای پانزده فصل است:
فصل اول آن، به کهن‌ترین خاستگاه تمدن، از دیرباز، تا ظهور اسلام اشاره دارد و به تشکیل دولت ایلام، تا خوزستان در دوره ساسانیان نظری تاریخی افکنده است.
نویسنده در فصول دوم تا پانزدهم حوادث تاریخی و اتفاقات مهمی را که در طول چهارده قرن در منطقه خوزستان روی داده، بیان کند. این کتاب در یک جلد هفتصد و هجده صفحه‌ای به قطع وزیری به چاپ رسیده است و با داشتن اسناد تاریخی، جداول، شجره نامه خانواده‌ها، عکس‌های تاریخی و جداول اعلام در پایان کتاب، کار تحقیق را برای پژوهشگران آسان نموده است.

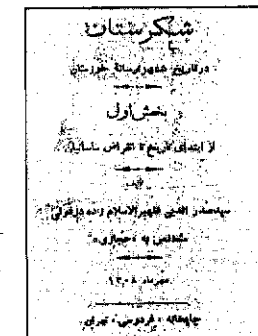
۶- سوگنامه کربلا، ترجمه کتاب «اللّهوف علی قتلی اطّوف».

کتاب اللّهوف، تألیف عالم وارسته، علی بن موسی بن جعفر، معروف به «ابن طاووس»، از دانشمندان اواخر قرن ششم است که در حله چشم به جهان گشود.
کتاب مذکور را استاد محمد طاهر دزفولی در بیست و دوم ماه ذی حجه الحرام سال ۱۳۲۰ در مدت بیست روز ترجمه کرد. او از ترجمه دیباچه به علت مهم نبودن آن صرف نظر نموده است.
دلیل ترجمه کتاب مذکور توسط استاد دزفولی، اشتها و اعتماد متن آن در بین کتب مقاتل است.
گرچه کتاب مذکور چندین بار به وسیله مترجمان دیگر برگردان شده، ولی ترجمه استاد دزفولی دارای ویژگی‌هایی است که می‌توان گفت: یکی از مزایای آن سلیس و روان بودن ترجمه آن است.
کتاب مذکور در سه مسلک (فصل) تنظیم شده است:
مسلک اول، از تولد امام حسین (ع) تا سخنرانی زهیر و جمعی از اصحاب امام (ع).
مسلک دوم، با اولین سخنرانی امام (ع) در کربلا شروع و با ذکر شهادت عبدالله حسن ختم می‌شود.
مسلک سوم، از به خاک سپاری شهدای گلگون کفن کربلا شروع و تا گریه امام سجاد (ع) در فراق شهدا ادامه دارد. در نهایت کتاب با بی‌نوشت‌ها و اشعار محتشم کاشانی به اتمام می‌رسد.
این کتاب در یک جلد چهارصد و بیست و چهار صفحه‌ای با مقدمه آقای صادق حسن‌زاده، در بهار سال ۱۳۷۸ توسط مؤسسه فرهنگی و انتشاراتی انصاری منتشر شده است.

۷- کتاب شکرستان، در تاریخ شش هزار ساله خوزستان

تألیف مرحوم سیدصدرالدین ظهیرالاسلام‌زاده دزفولی، متخلص به «حجازی»، که در مهر ماه ۱۳۸۰، در چاپخانه فردوسی تهران به چاپ رسیده است.
کتاب مذکور دارای یکصد و چهار صفحه است که مطالب آن در چهار باب تنظیم گردیده و دارای یک مقدمه در آغاز و جدول دمای هوا، در طول دوازده ماه سال در پایان است.
باب اول کتاب، در مورد نام، نژاد، زبان، عادت و اخلاق و مذهب مردم خوزستان است.
باب دوم، در مورد حدود، آب و هوا، جغرافیا، ایلات و عشایر، اوضاع سیاسی، اقتصادی، تجارت و مؤسسات و صنایع خوزستان است.
باب سوم کتاب در مورد تاریخ عیلام، تا عصر پهلوانی است.
باب چهارم، توضیح تاریخ خوزستان، از عصر پهلوانی، تا عصر اسلام است.

۸- تاریخ تفسیر

این کتاب اثر طبع استاد سید علی کمالی دزفولی، پژوهشگر قرآنی نمونه سال ۱۳۸۱ است که در قطع وزیری و در پانصد و چهار صفحه و سیزده بخش تنظیم شده است.

کتاب مذکور دارای یک مقدمه سه صفحه‌ای است، که مؤلف محترم در آن علت تألیف و شیوه کار خود را بیان می‌دارد و می‌نویسد: «در این کتاب روش‌های مختلف تفسیر قرآن، از عصر نبوت، تا عصر حاضر به تفصیل آمده است.»

کتاب تاریخ تفسیر بنا به امضای تاریخ دار مؤلف در پایان مقدمه، در تاریخ ۵۷/۳/۱۰ به وسیله انتشارات کتابخانه صدر در تهران منتشر شده است.

اما محتوای کتاب، با توجه به بخش‌های آن، به ترتیب به شرح ذیل است:

- بخش یکم؛ توضیح در باب مکتب نبوی و عترت.
- بخش دوم؛ اشاره به مکتب صحابیان رسول خدا (ص).
- بخش سوم؛ مکتب تابعین رسول خدا (ص).
- بخش چهارم؛ علل گسترش اختلاف در تفسیر.
- بخش پنجم؛ توضیحی در مورد تدوین تفسیر.
- بخش ششم؛ نفوذ رأی در تفسیر.
- بخش هفتم؛ آراء معتزله.

تاریخ تفسیر

اثر: استاد دانشمند

۵۷۱ حاج سید علی کمالی دزفولی

۹- مسجد جامع دزفول و تاریخچه آن

کتاب تألیف استاد فقیه سید محمد علی امام بوده و در شصت و پنج صفحه تنظیم شده است.

کتاب در ابتدا با عنوان «آغاز» شروع می‌شود و محل مسجد کهن جامع دزفول را مشخص می‌نماید. سپس به توصیف حیاط مسجد می‌پردازد. بعد از توضیح به ابعاد شبستان شرقی آن اشاره دارد و خوانندگان را با درجه قدمت ساختمان آشنا می‌سازد. همچنین نویسنده از سنگ نوشته‌ها عکس تهیه نموده و متن آنها را جهت استفاده بهتر خوانندگان باز نویسی کرده است.

نویسنده در مورد درهای ورودی مسجد، از سده دوازدهم هجری قمری و تغییرات آنها گزارشی تهیه نموده است. اطلاعاتی نیز در مورد محراب مسجد و منبر سنگی آن عرضه داشته و با استفاده از علائم و رموز موجود در مسجد، روشن می‌نماید که روزگاری اهل سنت و جماعت در این مسجد اقامه نماز جماعت می‌نموده‌اند.

مؤلف گزارش دیگری از مجموع شبستان‌ها دارد و می‌نویسد: «مجموع شش شبستان ضلع جنوبی مسجد دارای بیست ستون کامل سنگی در وسط است، که پنج ستون آنها، جلو عمارت (دو گلدسته مسجد بر فراز دو ستون، از این ستون‌ها بنا شده است) ...»

محتوای کلی کتاب را گزارشی دقیق از وضعیت عمارت تشکیل می‌دهد، که از ذکر آن صرف نظر می‌کنیم.

کتاب دارای تصاویر زیادی از گوشه و کنار مسجد است که تحقیق مؤلف را مستند و قابل استفاده نموده است.

مسجد جامع دزفول

تاریخچه آن

براساس آریات در تاریخ ۱۳۸۱

پیشرو عکاسان، عکاسی
عکاس: محمدرضا فاضل

۱۰- تاریخ جغرافیای دزفول

تألیف زنده یاد حاج سید محمد علی امام که به اهتمام آقای محمد حسین حکمت‌فر، مدیر انتشاراتی دارالمؤمنین دزفول منتشر شده است. موضوع کتاب، توضیح اوضاع تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و کشاورزی دزفول، از چهار هزار سال پیش تا کنون است.

کتاب مذکور دارای مقدمه‌ای به قلم ناشر و سیزده مقاله از مؤلف، به علاوه یک مقاله از آقای مهندس سید محمدرضا فاطمی دزفولی - داماد مؤلف - است.

کتاب دارای فهرست‌ها و تعلیقات مورد نیاز خوانندگان بوده و در سیصد و چهل صفحه، با جلد گالینگور و زرکوب تهیه شده است. مطالعه کتاب مزبور، برای اهل تحقیق، به ویژه خوزستانیان و اهل دزفول، ضروری به نظر می‌رسد.

در زمان تهیه این نوشتار کتاب در کارگاه صحافی بوده است.

پی‌نوشت‌ها:

۱. کیهان فرهنگی، شماره ۲۰، ص ۵۴، مقاله «پیرایه‌ای بر دامان باستان‌شناختی» نوشته مهندس فاطمی.

۲. از جمله کسانی که مشرف به شرافت حضور آن (شیخ اسماعیل) ... شده است ... نجم‌الدین کبری ... می‌باشد. محمدحسین حکمت‌فر، عارفی از دزفول، کتابخانه سید عالم‌شاه، ۱۳۷۰، ص ۱۴.